

Олена Отич
Інститут педагогіки і психології
професійної освіти АПН України
м. Київ

МИСТЕЦТВО У ЗМІСТІ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Професійно-педагогічна освіта є важливою складовою системи неперервної професійної освіти України.

На сучасному етапі свого розвитку вона потребує кардинального оновлення на основі переосмислення своїх концептуальних засад та запровадження нових підходів до розробки змісту, форм і методів професійної підготовки інженерно-педагогічних кадрів.

Визначаючи основні завдання й напрями вдосконалення процесу підготовки студентів професійно-педагогічних навчальних закладів до майбутньої діяльності, неможливо не зважати на те, що виховання молоді в Україні відбувається сьогодні у складних умовах економічної й духовної кризи суспільства, неконтрольованого напливу у засобах масової інформації низькопробної продукції як західної, так і вітчизняної поп-культури, яка руйнує моральні підвалини особистості, спотворює художні смаки молодих людей, породжує порожнечу у їхніх душах і тим самим робить їх відкритими до усіляких негативних впливів.

Запобігти цьому небезпечному явищу можна, творчо використовуючи у навчанні і вихованні молоді педагогічний потенціал мистецтва, яке, популяризуючи та поширюючи справжні загальнолюдські цінності, сприяє не лише художньо-естетичному розвитку особистості, але й формуванню її моральних підвалин, духовності .

Тому в умовах реформування сучасної освіти, пошуку нетрадиційних підходів до розв'язання завдань професійної підготовки спеціалістів, мистецтво набуває нового соціокультурного змісту й освітнього значення. Воно розглядається не лише як один з провідних чинників формування

особистості, але і як важлива складова змісту професійної освіти фахівця будь-якого профілю.

Все більш активно лунає у педагогічному середовищі думка про необхідність широкого впровадження у навчально-виховний процес професійних навчальних закладів різних типів і рівнів акредитації мистецьких дисциплін, а також розробки теоретико-методологічних та методичних засад їх викладання.

У зв'язку із цим наголошується на доцільності виокремлення у самостійну наукову галузь “педагогіки мистецтва”, якій “притаманні специфічні засоби реалізації цілей навчання й виховання в їх сучасній гуманітарній парадигмі”.¹

Основоположницею створення цього нового наукового напрямку в Україні стала визначний вчений-музикант доктор педагогічних наук, професор О.П. Рудницька. Вона ввела у науковий обіг поняття “педагогіка мистецтва” та “мистецька освіта”, сформулювала їх наукове визначення та обґрунтувала методологічні, теоретичні і методичні основи.

“Педагогіку мистецтва” і “мистецьку освіту” вчена розглядає у такому ж взаємозв'язку, як і поняття “педагогіка” та “освіта” взагалі.

Мистецька освіта, за визначенням О.П.Рудницької, - це освітня галузь, спрямована на розвиток у людини спеціальних здібностей і смаку, естетичного досвіду і ціннісних орієнтацій, здатності до спілкування з художніми цінностями у процесі активної творчої діяльності та вдосконалення власної почуттєвої культури.²

Педагогіка мистецтва, у розумінні вченої, є структурним компонентом професійної педагогіки, що охоплює питання змісту, методології, теорії та методики викладання різновидів мистецтв і використання їх як засобу художньо-естетичного розвитку та формування поліхудожньої свідомості особистості.³

Наукова новизна педагогіки мистецтва і мистецької освіти, на думку О.П.Рудницької, полягає у тому, що вони змінюють акценти у співвідношенні компонентів типових для освіти діалогічних пар, надаючи пріоритетності емоційно-почуттєвому розвитку особистості перед

---

¹ Рудницька О. *Педагогіка мистецтва: пошуки і перспективи* //Професійна освіта: педагогіка і психологія: Українсько-польський щорічник. – II. – Київ; Ченстохова. - 2000. – С. 234.

² Рудницька О.П. *Педагогіка: загальна та мистецька*: Навч. посібник. – К.: ..., 2002. – С. 29 – 30.

³ Рудницька О. *Педагогіка мистецтва: пошуки і перспективи* //Професійна освіта: педагогіка і психологія: Українсько-польський щорічник. – II. – Київ; Ченстохова. - 2000. – С. 233 – 245.

розумовим; задоволенню її духовних потреб перед прагматичним споживанням мистецтва, що дає підстави розглядати їх як можливі моделі гуманізації освітнього процесу в цілому.⁴

Грунтуючись на основних теоретичних положеннях, викладених у працях О.П. Рудницької, ми розглядаємо мистецьку освіту як процес та результат формування суспільно цінних якостей особистості у ході опанування нею різновидів мистецтва.

Ми вважаємо, що вона має розглядатися не лише з позицій професійного становлення і професійного розвитку фахівців мистецьких спеціальностей, але й як важлива умова набуття необхідного і достатнього рівня загальної та естетичної культури спеціалістами з усіх галузей виробничої й невиробничої сфер, оскільки, як зазначав Г.Ващенко, взаємодія людини з мистецтвом, навіть при відсутності великих природних здібностей, справляє значний вплив на розвиток її особистісних якостей і діяльності, а також “нерідко є джерелом моральної втіхи і чистих радостей”.⁵ Крім того, людина, що здібна сама щось творити у галузі мистецтва, може, на думку Г.Ващенка, глибше розуміти мистецькі твори, ніж людина, що зовсім не володіє технікою мистецької творчості.

Набуття знань у галузі мистецтва є особливо важливим для майбутніх педагогів, професійним покликанням яких є виховання молодого покоління громадян України, формування їхнього духовного світу, ідеалів та ціннісних орієнтацій.

Зазначене цілком стосується і педагогів професійного навчання, які, на наш погляд, потребують таких знань і відповідного досвіду діяльності ще більшою мірою, оскільки їм нерідко доводиться працювати із специфічним контингентом учнівської молоді, який потребує особливої педагогічної уваги: дітьми з неблагополучних сімей, сиротами, учнями з девіантною поведінкою, від яких відмовилися загальноосвітні школи тощо.

Використовуючи мистецтво там, де безсилою є моральна проповідь, залучаючи учнів до різних видів художньо-творчої діяльності, педагоги професійного навчання зможуть досягти сприятливого психологічного клімату у навчальному закладі; встановити стосунки співробітництва і партнерства між педагогічним і учнівським колективами, всередині кожної навчальної групи; стимулювати вільне творче самовиявлення учнів тощо.

---

⁴ Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька: Навч. посібник. – К.: ..., 2002. – С. 25.

⁵ Ващенко Г. Виховний ідеал: Підручник для виховників, учителів і українських родин.

Вид-во Центральної Управи Спілки Української Молоді ... Брюссель ... . – 1976. – С. 204.

Вихідний загальний рівень мистецької освіти можуть (і, вважаємо, повинні) тією чи іншою мірою забезпечувати усі професійно-педагогічні навчальні заклади, у яких організована позанавчальна культурно-мистецька діяльність учнів і студентів: танцювальні та інструментальні колективи, студентські самодіяльні театри, художні студії та гуртки тощо.

Педагогічну цінність цих форм опанування різних видів мистецтва ми вбачаємо у тому, що вони ґрунтуються на принципах добровільності, свободи вибору, врахування інтересів, здібностей та власних прагнень студентів до творчої самореалізації у різних видах мистецької діяльності й нерідко спрямовуються на реалізацію тих завдань їхньої професійної підготовки, які неможливо розв'язати лише у межах навчального процесу.

Окрім розгортання широкої позанавчальної мистецької діяльності студентів, ми вважаємо педагогічно доцільним впровадження мистецтва до змісту ряду навчальних курсів, що забезпечують професійну підготовку майбутніх педагогів професійного навчання.

Необхідність цього визначається, з нашого погляду, тим, що мистецтво позитивно впливає на розвиток творчого потенціалу студентів, формування їхніх особистісних якостей, а у багатьох ситуаціях - забезпечує відпрацювання необхідних фахових умінь і навичок, допомагає професійному становленню.

Зокрема, позитивні педагогічні результати матиме, на нашу думку, введення мистецького компонента до змісту дисциплін психолого-педагогічного циклу, що викладаються для бакалаврів педагогіки у професійно-педагогічних коледжах.

Так, у курсі педагогіки найбільш доцільним вважаємо використання не стільки самих різновидів мистецтва, скільки елементів мистецьких знань, історичних відомостей про місце і значення мистецтва у різноманітних педагогічних системах; виявлення його потенційних можливостей у формуванні та розвитку особистості; аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду застосування його у навчально-виховній роботі з учнями навчальних закладів різних типів та рівнів акредитації тощо.

У зв'язку із цим, на нашу думку, виникає необхідність унесенні коректив до тематичного плану курсу.

Наприклад, першою темою, що вивчається, замість традиційної "Предмет і завдання педагогіки" може бути: "Педагогіка: наука і мистецтво".

Розкриваючи дану тему, викладач повинен здійснити порівняльний аналіз педагогіки як науки, що має свій предмет, принципи, методи дослідження і характеризується системністю й структурованістю змісту; логічністю, верифікованістю і доказовістю вихідних положень, для перевірки яких застосовується науковий експеримент, а також

використанням статистичних методів обробки експериментальних даних тощо - і як мистецтва, яке потребує від педагога спеціальних здібностей і якостей особистості, характеризується образністю та емоційністю вираження змісту і відзначається творчим характером професійної діяльності, для здійснення якої необхідно володіти спеціальною технікою.

Викладачеві слід, на нашу думку, звернути увагу студентів на близькість педагогічної й театральної дії і охарактеризувати педагогічну діяльність як "театр одного актора", у якому він сам виступає і сценаристом, і режисером, і декоратором, і звукооператором, і актором, що відповідає за якість взаємодії з аудиторією й забезпечення зворотного зв'язку, і вимогливим критиком, що аналізує адекватність втілення педагогічного задуму й визначає напрями роботи по вдосконаленню своєї особистості і діяльності.

У ході занять важливо з'ясувати, що предмет педагогіки - людина та процес її розвитку як творчої особистості - певним чином інтегрує у собі предмети науки і мистецтва. Завдання ж педагогіки, навпаки, передбачають диференціювання на «наукові» та «мистецькі».

«Наукові» завдання педагогіки полягають у розробці поняттєвого апарату для дослідження проблем навчання і виховання; визначенні принципів, методів і засобів оптимізації педагогічного процесу; аналізі, узагальненні та впровадженні передового педагогічного досвіду (ППД); зміцненні творчої взаємодії з іншими науками тощо.

Як мистецтво, вона має сприяти формуванню та розвитку особистості відповідно до норм духовної культури й цінностей суспільства і орієнтувати майбутнього викладача та вихователя на педагогічну творчість й досягнення такого якісного рівня своєї професійної діяльності, який можна назвати педагогічною майстерністю.

Наявність у педагогіці творчого, мистецького елемента "забезпечує взаємозв'язок виховних впливів і саморозвитку людини, що є важливою умовою становлення критичності її мислення, потреби у постійному оновленні знань, здатності до духовної самоорганізації та самовираження".⁶

У ході вивчення теми має відбуватися знайомство студентів з основними педагогічними категоріями, які доцільно розглядати з позицій єдності наукового й мистецького начал педагогіки. Наприклад, поняття "освіта" можна визначити як процес та результат засвоєння особистістю

---

⁶ Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька: Навч. посібник. – К.: ..., 2002. – С. 26.

прийнятих суспільством рівнів культурної спадщини й пов'язаний із цим рівень її індивідуального розвитку (С.О. Смирнов).⁷

Вивчаючи поняття “педагогічна взаємодія”, що охоплює сплановані контакти педагога з дитиною, метою яких є зміни у її поведінці, діяльності та особистості, викладач має акцентувати увагу студентів на тому, що успішність здійснення цієї взаємодії залежить від рівня теоретичних знань педагога та рівня оволодіння ним мистецтвом педагогічного спілкування.

На підтвердження викладених положень викладач може навести вислови великих педагогів минулого, які вважали педагогіку мистецтвом: Й.Г. Песталоцці, який порівнював мистецтво вихователя з мистецтвом садівника; К.Д. Ушинського, який називав педагогіку найвищим і найтоншим з мистецтв, що вимагає тонкого й чутливого різця, та ін.

У ході вивчення теми студенти під керівництвом викладача мають сформулювати визначення педагогіки як *гуманітарної науки, що вивчає сутність, закономірності, принципи, методи і форми організації освітнього процесу як фактора і засобу розвитку людини упродовж її життя, а також як мистецтва навчання і виховання підростаючого покоління, що зорієнтоване на відтворення людської культури та пробудження в особистості потреби жити й творити за законами краси.*

Головним висновком заняття має бути думка, що педагог повинен прагнути будувати свою діяльність на міцних наукових підвалинах і намагатися досягти такого рівня її майстерності, який можна назвати мистецтвом.

Іншою темою, яку вважаємо за необхідне ввести до курсу педагогіки, є «Філософські засади педагогіки».

У ході вивчення даної теми мистецтво, на нашу думку, доцільно розглядати у контексті гуманістичного, аксіологічного, культурологічного, етнопедагогічного та особистісного підходів до вивчення педагогічних явищ.

Педагогові слід звернути увагу студентів на те, що недооцінка ролі мистецтва як складової гуманістичного й гуманітарного компонентів змісту освіти стала однією з причин її “всесвітньої кризи”, головною ознакою якої є невідповідність рівня реальної підготовки випускників навчальних закладів потребам суспільної практики.

---

⁷ Педагогика: педагогические теории, системы, технологии: Учеб. для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений / Под ред. С.А. Смирнова. – 4-е изд., испр. – М.: Академия, 2001. – с.7.

Нині постіндустріальне суспільство змінює свої пріоритети, розуміючи, що технократичний підхід не спроможний задовольнити вимоги щодо формування потрібного суспільству сучасного - різнобічно розвиненого фахівця, оскільки нівелює особистість, збіднює її емоційну і духовну сфери.

Доктриною освіти та іншими нормативними документами накреслено шляхи подолання кризових явищ, які полягають у забезпеченні випереджувального розвитку освіти і культури.

У зв'язку із цим мистецька освіта набуває стратегічного значення як реальний засіб досягнення більш високого якісного рівня людського життя через утвердження одвічних, істинних цінностей. Вона змінює духовні вектори суспільної та індивідуальної свідомості, розширює можливості і сфери творчої самореалізації особистості, утверджує творчий підхід до будь-якої справи й будь-якої професійної діяльності.

Логічним висновком заняття, вважаємо, має бути визнання студентами необхідності отримання базових знань та елементарних умінь у галузі мистецтва з метою сприяння своєму повноцінному професійному становленню як педагогів нової генерації.

Оскільки бакалаври, що навчаються у професійно-педагогічному коледжі за спеціальністю “Професійна педагогіка”, вже набули певного рівня підготовки у ході опанування курсу педагогіки на попередньому етапі навчання (“молодший спеціаліст”), то вважаємо, що у тематичному плані викладання цієї дисципліни на бакалавраті краще не повторювати вже знайомі теми (нехай і на більш складному рівні), а ввести нові, які раніше не вивчалися. Такими, зокрема, є теми з історії педагогіки та основ педагогічних досліджень.

Під час вивчення тем з історії педагогіки викладачеві слід акцентувати увагу студентів на тому, що від появи людства й виникнення необхідності у вихованні та навчанні підростаючого покоління і до нашого часу, коли педагогічна наука набула бурхливого розвитку, мистецтво (передусім, музичне), є важливим компонентом різних педагогічних систем.

Воно було і є основою етнопедагогіки та систем національного виховання різних народів; визнавалося найважливішим засобом виховання гармонійної особистості у Стародавній Греції (Афінська школа); входило до складу “семи вільних мистецтв” та “семи лицарських добродійностей” в епоху Середньовіччя у Західній Європі; було невід’ємним елементом козацької педагогіки в Україні, а також важливим компонентом змісту навчання національних братських шкіл та вищих навчальних закладів у подальшій історії нашої держави; використовувалося у навчально-виховному процесі багатьма видатними педагогами усіх часів і країн (Марком Фабієм Квінтіліаном, педагогами-гуманістами епохи

Відродження, педагогами Просвітництва, Я.А. Коменським, М. Смотрицьким, І. Вишенським, Ф. Прокоповичем, К.Д. Ушинським, Л.М. Толстим, Г.С. Сковородою, О.В. Духновичем, С.Ф. Русовою, Х.Д. Алчевською, Г.Г. Ващенком, А.С. Макаренком, В.О. Сухомлинським та ін.); стало основою педагогічних систем К. Орфа, М. Монтесорі, Р. Штайнера (Вальдорфська педагогіка) тощо.

Одночасно з висвітленням позитивного досвіду використання мистецтва у світовій педагогічній практиці викладач, все ж, мабуть, не має права замовчувати перед майбутніми педагогами професійних навчальних закладів той факт, що, незважаючи на визнання в історії ефективності впливу мистецтва на розвиток особистості і навіть певне відбиття цієї ідеї у гаслі “Мистецтво належить народові”, у реальній освітній практиці України мистецькі дисципліни не тільки не вводяться до змісту професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників, а навпаки - відбувається скорочення “несерйозних” предметів художньо-естетичного та культурологічного циклів на користь “серйозних” спеціальних дисциплін.

Так, з навчальних планів професійно-технічних навчальних закладів вилучено дисципліни “Етнографія”, “Естетика” тощо. Напевне, це здійснювалося з найкращих намірів, з метою поглиблення професійної підготовки майбутніх робітників та збільшення обсягу навчальних годин, відведених на неї. Але ж, фактично, відбувся “кидок назад”, повторення негативних тенденцій античних часів, коли освіта й виховання патриціїв і рабів відрізнялися тим, що перших вчили наукам і мистецтвам, розвивали естетичну та емоційно-почуттєву сферу, а останніх готували лише до грубої фізичної праці, до використання як знаряддя її здійснення на рівні із волами та ін. Патриціїв готували до красивого, духовно багатого життя, плебс – до біологічного існування й задоволення примітивних потреб.

Мета цього зрозуміла: чим більше в людини розвинена естетична сфера, відчуття краси і звичка до неї – тим вищий рівень її вимог до свого життя і оточення; чим менш розвинене в неї відчуття прекрасного, тим менш вибагливою вона є. Отже, відлучення народу від мистецтва ми вважаємо прихованою формою вияву його культурної дискримінації. І тим більш неприпустимою вона є у сфері освіти і виховання.

Підсумком вивчення теми, природно, має стати висновок щодо необхідності перенесення найкращого історичного педагогічного досвіду у сучасну освітню практику з метою підвищення ефективності навчання і виховання підростаючого покоління громадян України.

У ході опанування тем «Педагогічний процес» та «Розвиток особистості», навчальних розділів «Дидактика» і «Теорія виховання» викладачеві варто, на нашу думку, розкрити перед студентами

педагогічний потенціал різновидів мистецтва як засобів навчання, виховання та розвитку особистості.

Заключна тема з педагогіки повинна, як ми вважаємо, присвячуватись ознайомленню майбутніх викладачів професійних навчальних закладів з основами педагогічних досліджень.

Педагогічна доцільність запровадження до навчального плану такої теми зумовлена тим, що у кінці вивчення курсу педагогіки студенти виконують курсову, а, завершуючи свою професійну підготовку у коледжі, пишуть дипломну роботу. Тому дуже важливо озброїти їх необхідними знаннями і вміннями, які допоможуть їм у здійсненні наукового дослідження.

При визначенні тематики курсових і дипломних робіт ми б, керуючись викладеними вище положеннями, порадили викладачам включати до загального переліку тем такі, що стосуються проблем мистецької освіти як складової системи неперервної професійної освіти.

Таким чином, навчальний план курсу «Педагогіка» для бакалаврів професійної педагогіки, розрахованого на 34 години (24 – лекційні, 10 – практичні), може мати такий вигляд:

НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН КУРСУ ПЕДАГОГІКИ

№	Навчальна тема	Лекц.	Практ.
1.	Педагогіка: наука і мистецтво	2	
2.	Філософські засади педагогіки.		
	Культуровідповідність освіти	2	
3.	Історія розвитку педагогічної науки.	2	
	Вальдорфська педагогіка у розвитку творчої індивідуальності особистості		2
4.	Історія розвитку української педагогічної думки	2	
	Козацька педагогіка		
5.	Педагогічний процес. Шляхи його оптимізації	2	
6.	Дидактика. Принципи, зміст, форми, методи, засоби навчання.	4	2
7.	Теорія виховання. Національна система виховання. Українська етнопедагогіка	4	2
8.	Розвиток особистості. Принципи та умови створення розвивального середовища.	2	2
9.	Основи педагогічних досліджень	4	2
Разом: 34 год		24	10

Використання мистецтва у процесі професійної підготовки студентів сприятиме, на нашу думку, гармонізації їхнього професійного,

особистісного і творчого розвитку, вихованню моральної й естетичної культури, гуманістичного світогляду та національної самосвідомості, а у більш широкому сенсі - навченню майбутніх педагогів професійного навчання розуміти красу, втілену у художніх творах, предметах і явищах оточуючого світу, формуванню в них потреби жити й творити за її законами, самовдосконалюватись упродовж усього життя, прагнучи до ідеалу прекрасного.

Олена Отич

МИСТЕЦТВО У ЗМІСТІ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Резюме

У статті обґрунтовується необхідність впровадження мистецького компонента до змісту неперервної професійно-педагогічної освіти України.

Мистецька освіта проголошується важливою складовою професійної підготовки інженерно-педагогічних кадрів завдяки її спроможності забезпечити гармонізацію професійного, особистісного і творчого розвитку майбутніх педагогів професійного навчання; сприяти формуванню їхньої творчої індивідуальності й спрямованості на досягнення такого рівня професійної майстерності, який можна назвати "мистецтвом".

Визначаються основні напрями використання мистецтва у професійній підготовці бакалаврів, які навчаються у професійно-педагогічних коледжах за спеціальністю "Професійна педагогіка".

Olena Otycz

SZTUKA I TREŚCI EDUKACJI ZAWODOWO- PEDAGOGICZNEJ

Streszczenie

W artykule uzasadniana jest konieczność wprowadzenia artystycznego komponentu do treści stałej zawodowo-pedagogicznej edukacji Ukrainy.

Edukacja artystyczna jest uważana za ważny składnik zawodowego przygotowania kadry inżyniersko-pedagogicznej, ponieważ stwarza ona możliwości zapewnienia zharmonizowania zawodowego, osobistego i twórczego rozwoju przyszłych pedagogów edukacji zawodowej; sprzyjania kształtowaniu ich indywidualności twórczej i

ukierunkowania na osiągnięcie takiego poziomu mistrzostwa zawodowego, który nazwać można „sztuką”.

Są określone podstawowe kierunki wykorzystania sztuki w zawodowym przygotowaniu bakałarzy, uczących się w koledżach zawodowo-pedagogicznych na kierunku „Pedagogika zawodowa”.

Olena Otych

ART IN THE CONTENTS OF CONTINUOUS VOCATION- PEDAGOGICAL TRAINING

Summary

In cause article necessity of introduction of an art component for the maintenance contents of continuous vocation-pedagogical training Ukraine is proved.

Art education is proclaimed the important making vocational training of the expert of any structure due to their opportunity to provide harmonization of their professional, personal and creative development; to assist formation of creative individuality of the person and an orientation on achievement of such level of professional skill which can be named "art".

The basic directions of use of art are defined with the purpose of art - aesthetic development of experts not an art structure.